

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

TRESTNÁ ODPOVEDNOST PRÁVNICKÝCH OSÔB

RITA KUBICOVÁ – PŘEKLAD

ODBORNÁ REVÍZIA PREKLADU: V. KRATOCHVÍL

Prednáška prof. ALLIXA z PF Jeana Moneta, Paríž 11

(konaná dňa 6.5.1996 na katedre trestného práva PF MU v Brne)

I. ÚVODOM

Jedná sa o najpozoruhodnejšiu a najkontroverznejšiu zmenu nášho nového trestného zákona. Až do tejto doby boli jediným adresátom noriem nášho trestného práva fyzické osoby, ktoré ako jediné sa vyznačujú materiálnou, a teda hmatateľnou existenciou.

Ale v súčasnosti môžeme sledovať rozmach mocenských záujmov prevyšujúcich záujmy fyzických osôb, a hoci je pravda, že som nikdy neobedoval s právnickou osobou, musím poznamenať, že som ich stokrát videl zaplatiť účet. To, čo bolo iba fikciou, stáva sa realitou.

Jurisprudencia tento problém vyriešila už dávno: „Právnicka osoba nie je výtvorom zákona, jedná sa v podstate o každé zoskupenie vybavené spôsobilosťou kolektívne sa vyjadriť na obranu svojich zákonom priznaných a chránených záujmov.“ Treba poznamenať, že reálna existencia právnickej osoby nevyklučuje zásah zákonodarca.

Tak, ako to bolo aktuálne v práve ES, združenia vytvorené na základe národného právneho poriadku môžu existovať jedine skrz národných zákonodarcov, ktorí stanovujú ich štruktúru a podmienky fungovania.

Nech už sú tieto spôsoby akékoľvek, trestná zodpovednosť právnických osôb prináša so sebou dôležité následky. Vybavené vlastnou individualitou, odlišnou od individuality svojich členov, združenie vyjadruje kolektívny záujem a stáva sa subjektom práv a povinností. Je občianskoprávne zodpovedné za úkony svojich orgánov, predstaviteľov a zamestnancov. K týmto občianskoprávnym následkom sa nedávno pripojila trestneprávná zodpovednosť, podstata ktorej je obsiahnutá v novom trestnom zákone: *Právnické osoby sú trestne zodpovedné v prípadoch stanovených trestným zákonom za trestné činy spáchané v ich prospech prostredníctvom svojich orgánov alebo predstaviteľov.*

Takto nový trestný zákon prelomil stáročnú tradíciu trestnej neodpovednosti právnických osôb, ktorá bola podložená rozličnými argumentmi:

- združenie je právnou fikciou, nespôsobilé osobnej vôle, ktorá je nevyhnutnou podmienkou trestnej zodpovednosti,
- právne uznanie združenia predpokladá existenciu určitého sociálne aprobovaného predmetu jeho činnosti zhodného s jeho špecializáciou, ktorá v žiadnom prípade nemôže spočívať v porušení zákona,
- združenie nemôže byť predmetom výkonu trestu, ktorý – berúc do úvahy jeho funkciu a jeho podstatu – môže byť uložený iba fyzickej osobe,
- trestná zodpovednosť právnických osôb by bola zásahom do princípu personality trestu, lebo dôsledkom by bolo individuálne potrestanie každého člena združenia včítane tých, ktorí nechceli porušiť zákon.

V tejto súvislosti judikatúra poznamenáva, že každý trest je osobný a ako taký nemôže byť uložený právnickej osobe – tá môže odpovedať občianskoprávne.

Avšak silné doktrínálne hnutie odmietlo tieto argumenty a presadzovalo nasledovné protiargumenty:

- právnická osoba môže mať z právneho hľadiska vlastnú vôľu, odlišnú od individuálnej vôle každého člena a vyjadrenú prostredníctvom svojich orgánov,
- hoci je evidentné, že porušovanie zákona nemôže byť hlavným predmetom činnosti právnickej osoby, neznamená to, že sa nemôže jednáť o činnosť tajnú, alebo vedľajšiu,
- akonáhle právnická osoba disponuje právami a majetkom, môže byť objektom sankcií spočívajúcich v zrušení alebo obmedzení týchto práv, zasahujúc tým do jej majetku,

– existuje občianskoprávna zodpovednosť právnických osôb, ktorá ich vystavuje ťažkým peňažitým sankciám, alebo zabaveniam vecí, majetku, schopným spôsobiť újmu členom združenia bez ohľadu na účasť na porušení zákona.

Tento posledný argument bol zvláštny, lebo princíp personality v občianskom práve neexistuje striktné. Je pravda, že každé trestné odsúdenie sa môže odraziť na nevinných tretích osobách: uväznenie osoby alebo jej potrestanie vysokou pokutou môže zbaviť jej rodinu všetkých existenčných prostriedkov. Ale nejedná sa o zásah do princípu personality trestu. To, čo skutočne škodí je vykonateľnosť rozhodnutia vo vzťahu k členom rodiny odsúdeného. Túto úvahu môžeme analogicky preniesť aj na trestné odsúdenie právnickej osoby.

Zdá sa, že niet prečo sa vzpierať tomu, aby trestná zodpovednosť právnických osôb bola ponechaná z rovnakého titulu, ako trestná zodpovednosť fyzických osôb. Po roku 1934 návrh trestného zákona komisie MATTER zachoval princíp trestnej zodpovednosti právnických osôb. Podporená mnohými medzinárodnými kongresmi /Bukurešť 1929, Rím 1953, Bukurešť 1978/, myšlienka sa znovu objavuje v prednávrhoch v rokoch 1978 a 1983. V roku 1986 bola definitívne zachytená v návrhu, ktorý sa stal priamym východiskom trestného zákona.

V skutočnosti táto trestná zodpovednosť právnických osôb nebola úplne nová, lebo už rozličné nariadenia z predchádzajúcich rokov, prijaté vo veci podnikania v oblasti tlače, kde tieto podniky boli obvinené zo spolupráce s nepriateľom, v ekonomických veciach a v oblasti reglementácie výmeny peňazí, v súčasnosti zrušenej, predpokladali možnosť trestného odsúdenia právnickej osoby.

V tejto súvislosti judikatúra už dlho doporučovala možnosť zaviesť trestnú zodpovednosť právnických osôb, keď zákon stíha materiálne porušenie zákona, nezávisle na akomkoľvek zločinnom úmysle, označujúc jeho pôvodcu prostredníctvom jeho právneho postavenia. Takouto právnou kvalifikáciou môže byť napr. vlastník, alebo zamestnávateľ.

Celkovo vzato, početné krajiny pripúšťajú už dlho možnosť trestne postihovať právnicke osoby a Rada ministrov pri Rade Európy v rokoch 1981 a 1988 vo svojich doporučeníach č. 12 a 18 o obchodnej kriminalite nabádala k zavedeniu a aplikácii „trestnej zodpovednosti a trestných sankcií u tých podnikov, kde vážnosť porušenia zákona, miera nedbalosti podniku, spoločenská nebezpečnosť tohto porušenia vyvoláva nutnosť predchádzať v budúcnosti takýmto porušeniam“.

II. ZÁKLADNÉ OTÁZKY NOVÉHO TYPU TRESTNEJ ODPOVEDNOSTI

Trestná zodpovednosť právnických osôb sa vyčerpáva najmenej dvomi základnými otázkami: tou prvou z nich je podstata a tou druhou realizácia tejto zodpovednosti.

1. Podstata trestnej zodpovednosti právnických osôb

Odôvodnená vo svojej podstate reálnou existenciou kriminality právnickej osoby, táto zodpovednosť spočíva na fikcii „prepožičania“ kriminality, ktorej hranice treba stanoviť.

Nikto nemôže poprieť, že rozsah prostriedkov, o ktoré sa právnicke osoby často opierajú, vážne zasahuje do verejného zdravia, životného prostredia, do hospodárskeho poriadku a do sociálnej legislatívy. V tomto kriminologickom kontexte trestná neodpovednosť právnickej osoby sa javila o to viac šokujúca, že rozhodnutie, ktoré prispelo k porušeniu zákona, bolo často prijaté samotnými orgánmi, a že právnická osoba bola občianskoprávne zodpovedná v dôsledku činov svojich vedúcich, stíhaných za porušenie zákona, existenciu ktorých ignorovali.

K tomu sa pripája skutočnosť, že trestná neodpovednosť právnických osôb nechala voľné pole iným formám represie, realizovaným nezávislými administratívnymi orgánmi poverenými reguláciou niektorých sektorov ekonomických a sociálnych aktivít.

Všetko teda hovorilo pre zaradenie trestnej zodpovednosti právnických osôb do nového trestného zákona. Avšak hoci obecné platí, že každý môže byť trestne zodpovedný iba za svoj osobný čin, trestná zodpovednosť právnickej osoby predpokladá, že takýto čin môže spáchať aj táto osoba, teda právnicka. Tento čin je vykonaný prostredníctvom orgánov alebo predstaviteľov, ktorí jednájú v mene a v prospech spoločnosti, ktorú reprezentujú.

Táto skutočnosť však samotná nestačí k vyvolaniu trestnej zodpovednosti právnickej osoby. Trestná zodpovednosť je osobná a predpokladá určitú rozumovú schopnosť vo vzťahu k spáchaným činom. Právnicka osoba však nema ani vôľu, ani rozumovú schopnosť pochopiť tie činy, ktoré jej sú vyčítané (pričítané). Zbavené akejkoľvek súdnosti, právnicke osoby nemajú vlastnú kriminalitu. Túto si „prepožičiavajú“ od svojich orgánov alebo predstaviteľov, ktorí konajú v jej pro-

spech. Porušenie zákona sa teda pripisuje tomu, kto z toho má prospech, akoby bol pôvodcom tohto činu.

Toto „prepožičanie“ kriminality zakladá trestnú zodpovednosť právnickej osoby a vynucuje si realizáciu tejto zodpovednosti.

2. Realizácia trestnej zodpovednosti právnických osôb

K realizácii trestnej zodpovednosti právnickej osoby je potrebné splniť dve podmienky:

A. Trestná zodpovednosť právnickej osoby je vyvolaná iba v prípadoch stanovených zákonom, alebo nariadením

To znamená, že musí byť špeciálne stanovená v texte, ktorý definuje porušenie zákona. V súlade s hierarchiou noriem, musí mať formu zákona, keď sa jedná o zločin alebo prečin, a formu nariadenia, keď sa jedná o priestupok. V legislatívnej časti trestného zákona je trestná zodpovednosť právnických osôb stanovená v prípadoch genocídy, nedbalostného aj úmyselného zranenia alebo zabitia, obchodovania s omamnými látkami, prania špinavých peňazí, diskriminácie, kupliarstva, zásahu do súkromného života, krádeže, vydierania, podvodu, sprenevery, zrady, špionáže, atentátov, sprisahania, účasti na vzbure, korupcie, falšovania peňazí, terorizmu atď.

V reglementárnej časti trestného zákona je trestná zodpovednosť právnických osôb stanovená aj v prípade nedbalostného zásahu do osobnej integrity, šírenia nepravdivých údajov, alebo údajov odporujúcich slušnosti, hrozieb deštrukciou vyvolávajúcich menšie škody, zásahov do peňažného systému, používania váh a mier odlišných od tých, ktoré sú stanovené v platných predpisoch.

Teraz by som spomenul pár zákonov zakladajúcich trestnú zodpovednosť právnických osôb:

Predovšetkým je to zákon z 16.7.1992. Ten zakladá trestnú zodpovednosť právnickej osoby v prípade zásahu do základných záujmov národa v čase vojny, zásahov do banského práva, autorského práva, v prípade bankrotu a pri porušení zákonov týkajúcich sa životného prostredia.

Zákon z 26.1.1993 predpokladá trestnú zodpovednosť právnickej osoby v prípade porušenia zákonov týkajúcich sa cien, ďalší z 20.12.1993 sa týka pracovného práva; konkrétne určitých deliktov v súvislosti s ilegálnou prácou. Ďalší zákon z 2.2.1995 o ochrane životného prostredia, zakladá trestnú zodpovednosť právnic-

kých osôb v súvislosti s nedodrievaním predpisov týkajúcich sa tejto oblasti, ďalej je to zákon z 7.7.1976 o znečisťovaní mora, a z 9.1.1952 o morskom rybolove.

Vydajúc tieto zákony, zákonodarca sa rozhodoval prípad od prípadu bez toho, aby stanovil presné kritériá. Je otázka, či tento spôsob je najvyhovujúcejší pre postih kriminality právnických osôb. Nič nie je stanovené napr. pre klamavú reklamu, pre porušenie profesionálneho tajomstva, pre rozširovanie pornografie ponižujúcej ľudskú dôstojnosť. Z rámca nášho práva týkajúceho sa trestnej zodpovednosti právnických osôb sa vymyká aj právo obchodných spoločností a veľká časť pracovného práva.

Existuje ešte veľa medzier, ktoré znižujú počet prípadov, kde by trestná zodpovednosť právnickej osoby mohla byť úspešne aplikovaná. Napr. porušenia zákona týkajúce sa hygieny a bezpečnosti pri práci nefigurujú v tých porušeníach zákona, ktoré by boli spôsobilé vyvolať trestnú zodpovednosť právnických osôb. Ale v prípade pracovného úrazu alebo choroby z povolania môže byť trestná zodpovednosť právnickej osoby založená, keď sa jedná o nedbalostné ublíženie na zdraví alebo zabitie. O to viac sú tieto nedostatky pofutovaniahodné, že umožňujú pripisovať porušenie zákona z nedbalosti fyzickým osobám len preto, aby bol zabezpečený úspech postihu.

Je však pravdou, že trestná zodpovednosť právnických osôb je zodpovednosťou špeciálnou, takže sú to fyzické osoby, ktoré sú trestne zodpovedné podľa obecného práva.

B. Trestná zodpovednosť právnickej osoby je vyvolaná v prípade porušenia zákona vo vlastný prospech a prostredníctvom svojich predstaviteľov alebo orgánov

Táto dvojité podmienka odôvodňuje „prepožičanie“ kriminality, na ktorej spočíva trestná zodpovednosť právnickej osoby: trestne zodpovedná právnická osoba si „prepožičiava“ kriminalitu tých (orgánov a predstaviteľov), ktorí ju stelesňujú a ktorí konajú v jej prospech.

a/ Porušenie zákona musí byť spáchané v prospech právnickej osoby, tzn. pri výkone aktivít smerujúcich k zabezpečeniu jej fungovania. Už nie je dôležité, či za týmto činom sa skrýva konkrétny záujem právnickej osoby alebo či mala z neho nejaký konkrétny profit. Ďalej nie je podstatné, že konkrétni porušitelia zákona figurujú na čele tých, ktorým sa trestná zodpovednosť bude pripisovať, nesledovali lukratívny cieľ.

Keď sa však preukáže, že orgány alebo predstavitelia právnickej osoby jednali vo svoj vlastný prospech, trestná zodpovednosť právnickej osoby nastúpiť nemôže.

b/ Porušení zákona musí být činom orgánov alebo predstaviteľov, tzn. fyzických osôb, ktoré majú legálnu náplň práce vyplývajúcu z ich funkcií a ktoré v rámci tejto náplne majú oprávnenie danú právnicku osobu reprezentovať.

Nositelia delegovanej právomoci môžu tiež figurovať medzi týmito reprezentantmi. Naproti tomu jednanie iba zamestnanca nemôže založiť trestnú zodpovednosť právnickej osoby.

Treba však poznamenať, že hoci konajú v mene a v prospech právnickej osoby, ktorá si „prepožičiava“ ich kriminalitu, tieto fyzické osoby ako páchatelia alebo spolupáchatelia zostávajú trestne zodpovedné za svoje činy na základe obecného práva.

Skutočnosť, že sa zákon porušuje v prospech iného nikdy nebola v trestnom práve dôvodom neodpovednosti a treba zabrániť tomu, aby sa trestná zodpovednosť právnických osôb stala prekážkou postihu osôb fyzických, ktorých kriminalitu si daná právnická osoba „prepožičala“.

Takto trestná zodpovednosť právnickej osoby nevyklučuje trestnú zodpovednosť fyzickej osoby, či už páchatelov, alebo spolupáchatelov za porušenia zákona.

Naproti tomu porušenie zákona môže byť činom kolektívnych orgánov, alebo postupných rozhodnutí takých, ktorí sú schopní trestnú zodpovednosť právnickej osoby za porušenie zákona pripísať presne určenému jedincovi.

Prehlásenie trestnej zodpovednosti právnickej osoby za porušenie zákona bez toho, aby páchatelia alebo spolupáchatelia – fyzické osoby – boli jednoznačne identifikované, naznačuje návrat ku kolektívnej trestnej zodpovednosti, ktorú však už žiadne „prepožičanie“ kriminality nemôže odôvodniť.

RESUME

The published lecture of a guest professor intends to inform about a principal change in the French Penal Code which became effective on March 1, 1994.

The author makes readers acquainted especially with arguments against the new conception but also gives the supportive reasons. The body of the lecture states the two main questions of criminal responsibility related to fictitious persons, i. e. both essence and realization of this kind of criminal responsibility.

In a closing part, the author deals with a problem concerning relations between criminal responsibility of a fictitious person and a natural person, therefore relations between collective and individual responsibility.